

AGÓCS GERGELY

DUNÁNAK, AMU-DARJÁNAK EGY A HANGJA

MAGYAR NÉPZENEI DALLAMTÍPUSOK VÁLTOZATAI A KARAKALPAK ZENEFOLKLÓRBAN

KIVONAT: Tanulmányomban az Üzbegisztán nyugati területein, az Amu-darja delta-vidékén élő karakalpakok településterületén 2021. és 2023. között rögzített népdalok dallamainak, valamint ezek egyes magyar megfelelőinek segítségével ismertetem a magyar népzene és a karakalpak zenefolklór egymással rokonságban álló zenei alakzatait. Az itt közölt karakalpak népdalok egy része az „ugor kori ősréteghez”, vagy akár az „ótörök ősréteg” kisambitusú és nagyívű, ereszkedő tartományához sorolt magyar népzenei dallamtípusok változatainak tekinthető, de zenefolklórunk későbbi keletkezésűnek, belső fejlődés útján létrejöttek tartott dallamtípusaihoz is sorolhatók különféle karakalpak változatok. Kirajzolódni látszik, hogy az általunk feltárt karakalpak zenei anyagban a magyar népzenének nem csak az egyes dallamcsoportjaival korreláló, véletlenszerű zenei alakzatok szerepelnek. Számunkra is meglepő a felismerés, mely szerint az Amu-darja deltájának színes zenei öröksége a magyar népzene dallamrétegeinek sajátos mintázatát is magában hordozza.

KULCSSZAVAK: magyar népzene, karakalpak népzene, összehasonlítás, dallamtípus-változatok, Karakalpakisztáni Köztársaság

GERGELY AGÓCS

**ONE VOICE
OF THE DUNA – AMU-DARYA
VARIATIONS OF HUNGARIAN
FOLK MELODIES IN THE MUSIC
FOLKLORE OF THE KARAKALPAK**

ABSTRACT: In my study, I describe the related musical forms of Hungarian folk music and Karakalpak music folklore based on the melodies of folk songs recorded between 2021 and 2023 in the settlement area of Karakalpak people living in the delta region of Amu-darya in the western regions of Uzbekistan, and their Hungarian equivalents. Some of the Karakalpak folk songs published here can be regarded as variants of Hungarian folk music melody types belonging to the „Ugric ancestral layer” or even to the descending range of the „Old Turkic ancestral layer” with small and large arches, but various karakalpak variants can also be assigned to melody types of later origin, considered to have been created through internal development. It seems to be becoming clear that the karakalpak musical material we have discovered does not only contain random musical forms correlating with the individual melodic groups of Hungarian folk music. We are also surprised by the finding that the colourful musical heritage of the Amu-darja delta also contains the specific patterns of the melodic layers of Hungarian folk music.

KEYWORDS: Hungarian folk music, Karakalpak folk music, comparison, melody type variations, Republic of Karakalpakstan

„...[A] dallamszerkezet, frazeológia, ritmus ily feltűnő, lényegbeli egyezése nem lehet véletlen. Itt már érintkezést, vagy közös forrást kell feltenni. Ha ilyeneket találunk egyrészt a magyarságnál, másrészt annak a keleti népközösségnek mai maradványainál, melyből egykor a magyarság kiszakadt: nem képzelhető másképp, minthogy már a magyarság kiválása előtt is megvoltak az akkori közösségekben, s a magyarság nyelvvel együtt, ősi örökségként hozta magával régi hazájából. A magyarság ma legszélső, idehajlott ága a nagy ázsiai zenekultúra évezredes fájának, mely Kínától Közép-Ázsián át a Fekete-tengerig lakó különböző népek lelkében gyökerezik. S amint nyelve, bármennyire változott, alapjában ugyanaz maradt: úgy népzeneje máig az onnan magával hozott alapokon nyugszik. [...] E zene ugor és török elemeit elválasztani ma még nem tudjuk. Arra majd akkor kerül a sor, ha a szóban forgó népek zenéjét nem néhány véletlenül felmerült, dilettáns kézzel lejegyzett adatból, hanem rendszeres, beható, helyszíni kutatások alapján ismerjük.”

(Kodály Zoltán: A magyar népzene. 1937.)¹

A magyar népzene egyes dallamrétegeinek összehasonlító vizsgálata népzene-kutatásunk immár évszázados múltra visszatekintő vállalkozása. Hagyományos zenei kultúránknak a finnugor nyelvi korrelációkkal párhuzamos irányú formálódását tételező, illetve eredetének e nyelvrokonság mentén történő feltárását remélő irányzatok nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket.² A magyar népzenei komparatisztika korábban az összehasonlításához elegendő dallampéldát tartalmazó gyűjtemények hiányával küzdött, de ezt az állományt nagymértékben gyarapították magyar részről Vikár Béla és Bereczki Gábor, majd később Sipos János gyűjtései.³ Népzeneink összehasonlító vizsgálatának felada-

1 Kodály 1937, 37.

2 Vö. Szomjas–Schiffert 1976 II, 57–61, 98–104.

3 Lásd: Vikár–Bereczki 1971; Vikár–Bereczki 1979; Vikár–Bereczki 1986; Vikár–Bereczki 1989; Vikár–Bereczki 1999; Vikár 1984; Sipos 2012; Sipos 2022. Megjegyzendő, hogy a magyar népzene adatoltságához mérhetően dokumentált és feldolgozott zenefolklórja kevés népnek van a világon. Saját tapasztalatunk is azt mutatja, hogy a vázolt területen élő népek a saját népzenei publikációikban is ritkán adnak közre többet néhány tucat dallamnál, ráadásul ezek jó részéről gyakran derül ki, hogy valójában nem a zenei hagyomány, hanem a

tában jelentős előrelépést hozott a nagy zenei adathalmazok összevetését szolgáló, a vektorfizika elméletére építő számítógépes alkalmazások, illetve az ezek céljaira kidolgozott algoritmusok létrehozása, illetve mindezeknek a magyar zenefolklorisztikai kutatásokat szolgáló alkalmazása.⁴ Ebben az összehasonlító vállalkozásban magam is igyekeztem új adatok feltárásával kiegészíteni, illetve árnyalni hagyományos zenei kultúránk genealógiai kapcsolatainak térképét.⁵ Népzeneink keleti rokonságának felvetése korántsem új gondolat, Kodály Zoltán már 1937-ben közölt olyan cseremisiz (mári), votják (udmurt), csuvas és nogaj dallampéldákat, melyek ezt a kapcsolatrendszert voltak hivatottak felmutatni.⁶ A Kodály és követői által tárgyalt zenei rokonság egyre inkább az eurázsiai füves puszta övezetében, illetve az abból leágazó régiókban élő türk népek településterületén körvonalazódott. Saját gyűjtéseink eredményei az ez irányú kapcsolatrendszert a Kaukázus északi előterében, valamint Közép-Ázsia nyugati régióiban élő kipcsak-türk népek zenefolklorjának irányában a korábbiaknál még hangsúlyosabban, az egyes zenei kultúrák dallamcsoportjainak nagy részét, adott esetekben teljes vertikumát átölelő íven rajzolják ki.

Tanulmányomban a karakalpakok településterületén 2021. és 2023. között, összesen öt, egyenként kilenc-tíznapos népzene kutató expedíció keretében rögzített népdalok felvételeinek, valamint ezek egyes magyar megfelelőinek segítségével szeretném ismertetni a vázolt zenei párhuzamokat.⁷ A kiutazások

helyi népies műzene korpuszának részét képezik.

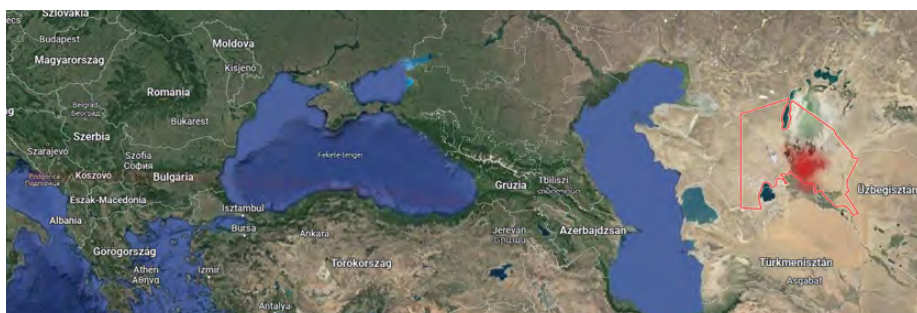
4 Lásd: Juhász 2011; Juhász 2016; Juhász–Sipos 2009.

5 Lásd: Agócs 2016; Agócs 2018; Agócs 2020; Agócs 2022.

6 Lásd: Kodály 2003, 17–38. Megjegyzendő, hogy a hivatkozott helyen a népnév „nogaj-tatár”-ként szerepel. A kelet-európai és közép-ázsiai füves puszta térségének türk népei történeti vizsgálatának területén számolnunk kell azzal, hogy a nyugati és orosz források a különféle türk etnikumok megjelölésére egyfajta gyűjtőnévként használták a „tatár” kifejezést. Gondoljuk csak a mongol hadak 13. századi magyarországi manővereire, melyek a fentiek szellemében a magyar társadalomtudomány nyelvezetében szintén „tatárjárásként” rögzültek.

7 A terepmunkát a Hagyományok Háza „Kaukázusi kutatások” projektje keretében végeztem kollégámmal, Somfai Kara Dáviddal együtt. A 2022. februárjában kialakult, orosz-ukrán fegyveres konfliktus következtében a vizsgálat súlypontját a Kaukázus északi előteréből (mely régió az Oroszországi Föderációhoz tartozik) áthelyeztük olyan, a konfliktusban nem érintett országok területeire, amelyek lakossága szoros etnikus kapcsolatban áll, vagy állt a füves puszta kelet-európai térségében élő türk népekkel. Így jutottunk el gyűjteni a nyugat-kazahsztáni dört-tamgali nogajok, a grúziai szvánok, illetve az üzbeisztáni kongratok

alkalmával, a terepmunka során eddig összesen 935 dallamot sikerült rögzíteni, s emellett a helyi archívumok anyagából is átmásoltunk további, mintegy 250 népdal eredeti felvételét. Az itt közölt karakalpak népdalok szövegeinek lejegyzését, illetve azok fordítását magyar nyelvre Somfai Kara Dávid végezte el, a dallamok lejegyzésében és számítógépes kottagrafikáinak elkészítésében Gelencsér Ágnes segítette a munkánkat.

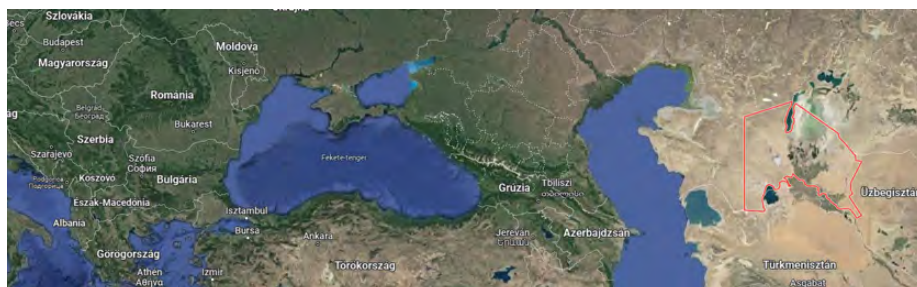
1.térkép. A karakalpakok mai településterülete (forrás: Google Maps, a szerző szerk.)

A karakalpakok ősei a 18. század közepén érkeztek a mai Karakalpakisztáni Köztársaság területére. Az államalakulat Üzbegisztán nyugati felén található, 1993 óta annak szövetségi tagköztársasága, a tartomány az ország területének 38 százalékát teszi ki. A karakalpakok nemzetségei korábban a nogaj törzsszövetség keleti törzseinek szervezetében foglalták el a helyüket. Az 1521-ben kirobbant nogaj-kazak háború következtében a Nogaj Horda keleti törzsei kazak fennhatóság alá kerültek. A Sejbalidák dinasztiájához tartozó buharai Abdulla kán (1583–1598) feljegyzései között a karakalpakokat már egy létező etnikumként említik.⁸ Igaz, az adatsor ekkor még a Szir-darja torkolatvidékére, azaz a mai Kazahsztán Kizil Orda tartományának területeire lokalizálja a szállásterületüket, de a későbbi források már egyre inkább a mai Karakalpakisztán övezetében, az Amu-darja kiterjedt deltájában említik őket. A karakalpak

és karakalpakok településterületeire is.

8 Vö. НУРМУХАМЕДОВ 1986; НУРМУХАМЕДОВ–ЖДАНКО–КАМАЛОВ 1971.

nyelv⁹ az altaji nyelvközösség türk nyelvcsaládja kipcak ágához, ezen belül a nogaj-kipcak alcsoporthoz tartozik, s itt a nyugati kazakok és a kara-nogajok, valamint a karagas-nogajok dialektusaival áll a legközelebbi rokonságban. A karakalpak irodalmi nyelv az özbeg államnyelv¹⁰ mellett a Karakalpak Köztársaság hivatalos nyelve.

2. térkép. Karakalpakisztán mai határai (forrás: Google Maps, a szerző szerk.)

A karakalpakok hagyományos kultúráját az etnikus történetük néhány tényezője erősen karakterizálja. Az egyik ilyen a nomád, majd félnomád múlt, melynek emlékeivel az országot járva máig lépten-nyomon találkozhatunk. Sok helyen ma is látni lehet a kara-üj nevű, nádfalú nemezházaikat, hol reprezentációs célokat szolgálva, az éttermek udvarain, vagy a tehetősebb családok kőházai mellett, hol a határban, ahol igaz, ma már csak a mezőgazdasági idénymunkák

- 9 A karakalpak irodalmi nyelv kialakítása a 19. század végétől ment végbe, a végleges kodifikáció 1925-ben, a kazakhoz legközelebb álló, északkeleti dialektus alapján történt meg. A kezdeti időszakban az egyéb moszlim társadalmak írásbeliségének mintájára az arab betűvetést használták, majd egy rövid, a latin írásjelekre történő váltás kísérlete után (1928–1940), a szovjet hatalom megszilárdulásával együtt (illetve egy, a teljes Szovjetunióra vonatkozó rendelet nyomán) a cirill betűs írásforma honosodott meg. Ma a karakalpak nyelv írott változatait egy érdekes kettősség állapotában találjuk: bár az irodalomban és a hivatalos szövegekben még erősen tartja magát a cirill betű használata, az utcai feliratok felületein, a boltokon, vagy a közigazgatási névtáblákon már minden fel van tüntetve latin írásjelekkel is.
- 10 Az irodalmi özbeget acsagatáj irodalmi nyelv történelmi előzményei, valamint a karluk dialektus-kontinuum élő nyelvi változatai alapján (a Ferganai-völgy, Kaskhadarja vilajet és Szamarkand-környéke özbeg lakosságának anyanyelvi kultúrára építve) alkották meg, így az a türk nyelvek másik, karluk ágához tartozik.

átmeneti szállásaiként, de mégis az életvitel központi helyszínét adó, időszakos hajlék szerepében funkcionálnak. A másik, érdekes mozzanatot a letelepedést megelőző, mondhatni mikroklimatikai sajátosságban láthatjuk, hiszen az Amu-darja deltájában elterülő vízvilág a múltban egy olyan természeti környezetet adott a karakalpakok életvitelének, melyben kézenfekvő volt, hogy – a közép-ázsiai türk népek között egyedülálló módon – megtanulják a halászat és a halgazdálkodás, illetve a hal tartósításának és fogyasztásának különféle módozatait. Szintén a vizek bőségével és az interetnikus kapcsolatok fejlődésével függ össze, hogy a mai karakalpakok ősei az állattartás mellett a 18. század folyamán megismerkedtek az öntözéses mezőgazdasági termelés technológiáival, melynek az idő előrehaladtával egyre nagyobb szerep jutott a nép anyagi kultúrájában.¹¹ Végezetül, de nem utolsó sorban, a hagyományos kultúrát meghatározó tényezők között a karakalpakok esetében is meg kell említenünk az iszlámot. A csatlakozás Mohamed próféta híveihez a 13–14. század fordulójának évtizedeiben történt, amikor a karakalpakok ősei a mongolok fennhatósága alatt éltek és Nogaj kán idejében (1260–1300) az Arany Horda területén is elkezdett terjedni az iszlám, majd Özbeg kán (1314–1341) hivatalosan is államvallássá tette azt. A karakalpakok folklóráját érthető módon átszövik az iszlám vallással (annak szunnita ágával) kapcsolatos mozzanatok, de meg kell említenünk azt is, hogy a vallási életnek ma itt egy mérsékelt, például a nők társadalmi helyzetét tekintve kifejezetten megengedő változata érvényesül.

A karakalpak folklór sok tekintetben szervesen illeszkedik a környező népek szellemi hagyományaiba. Az interetnikus kapcsolatok kiemelten szorosak a türkmének, a kazakok, valamint a horzemi özbegek irányában, de a nogajok és a szurhandarjai¹² kongratok hagyományos szellemi műveltségével is számos rokon vonást lehet felfedezni. A karakalpak folklór talán legsajátosabb jegyei a népzenei hagyomány területén öltének testet, s itt is abban a dallamrétegben,

11 Az ártéri gazdálkodással kapcsolatos mozzanatokról itt azért szükséges múlt időben beszélni, mert az Aral-tó kiszáradása az Amu-darja deltavidékére is ökológiai katasztrófát hozott, így ott, ahol 60–70 évvel ezelőtt még kiterjedt lápvilág és ártéri erdők uralták a tájat, ma egy roham léptékben elsivatagosodó, összeomló ökoszisztémát találunk.

12 Szurhandarja a mai Üzbegisztán Afganisztánnal és Tádzsikisztánnal határos, délkeleti vilájetje, azaz tartománya.

amelyet a magyar népzeneire is jellemző zenei alakzatok magas arányával tudunk jellemezni. Az általunk eddig dokumentált karakalpak népdalok között ugyanis három, egymástól jól elkülönülő dallamcsoportot látunk.

Az elsőben tulajdonképpen csak mintegy tucatnyi dallamtípussal találkozunk, annál nagyobb viszont a hozzájuk tartozó szövegek tömege, illetve a műfajnak a karakalpak hagyományban betöltött szerepe. Ide ugyanis a *zsirau*-nak nevezett hivatásos énekmondók által (a kelet-északkelet irányában kiterjedt altaji, szibériai, mongol stb. párhuzamokkal rendelkező) torokéneklés technikájával előadott hősénekek, történeti énekek és desztánok (hosszú, balladás dalok, illetve szerelmi lírikus költemények) tartoznak.¹³ Ezek a műfajok fontos pilléreit alkotják a karakalpak nemzeti identitástudatnak, ezért nem ritka, hogy fontosabb családi eseményeken ma is fogadnak énekmondókat, hogy előadásukban meghallgathassák az akár órákig is eltartó énekelt történeteket. Megjegyzendő, hogy a *kobuz* (ölbe támasztható, kéthúrú vonós hangszer) kíséretével előadott hősénekek tanítása ma állami zeneoktatási intézmények talaján is folytatódik. A múltban az egyes *zsirau*-dinasztiák szájhagyomány útján adták át a tudást a felnövekvő nemzedékeknek. A hagyományozódás első sorban családon belül, nemzedékről nemzedékre valósult meg, de a mesterség elsajátítása külső szereplők elől sem volt elzárva, a mesterek fogadtak tanítványokat is, akik rendszerint ellenszolgáltatás fejében, több éves oktatási folyamat keretében részesültek a felkészítésben.¹⁴ A *kobuz* testét a *dzsingil* nevű, szárazságtűrő fűzfa törzséből faragják ki, majd annak alsó részére tevébőrt feszítenek. Az így keletkezett felületre kerül a fából, vagy csontból faragott húrláb, melybe két, egymástól kvint távolságra hangolt, lófárok szőréből font húrfonat kerül. Ezeket szintén lószőr felhasználásával készült vonóval szólaltatják meg, de a hangszernek nincs fogólapja, így a játékos csak a húrokat érintve muzsikál a hangszeren. A dallamot vagy mindkét húron, párhuzamos kvintben szólaltat-

13 КУРБАХОВ 2007.

14 МАКЦЕТОБ 1983. Megjegyzendő, hogy a *zsirau*-ok tevékenységét máig széleskörű társadalmi megbecsülés övezi. Egyes hagyományörző mesterek a karakalpak nyelvű rádiók és televíziók műsorainak segítségével már az 1960–70-es évek óta országos ismertségre tettek szert, s az énekmondásukról készült felvételek a karakalpak szöveg-, illetve zenefolklór értékes dokumentumainak számítanak.

ják meg, vagy csak a magasabb húrfonaton játsszák, s a mélyebb inkább csak orgonapont-szerű kíséret megvalósítására szolgál, emellett az is előfordul, hogy a dalban elmondott epikus történetek egyes szakaszai alatt csak ez az egy kitarított hang szól a *zsirau* éneke alatt.

A második dallamcsoport a perzsa zenei kultúra erős hatásának jegyeit hordozza magán. Ez a dallamvilág a kis ambitusú zenei témákkal, gyakori motívumismétlő, valamint recitáló betoldások alkalmazásával, ebből kifolyólag hektikusan felépített, szinte követhetetlenül heterometrikus sorszerkezettel, illetve egy-egy feszített, kitarított hang sűrű ornamensekkel ékesített előadásával jellemezhető. A karakalpak népzenebe ennek a dallamrétegnek a dalai valószínűleg a régió déli szomszédságában élő türkmének közvetítéssel érkezhettek,¹⁵ hiszen az északabbra található, akár szomszédos kipcsak népcsoportok: nyugati kazakok, kara nogajok, vagy akár az Amu-darja mellékének keleti tájait lakó kongratok zenei hagyományában ezzel a melodikával nem, vagy csak perifériális jelenségként találkozhattunk. Hogy ennek a dallamkörnek a típusai a karakalpak népzene melyik történeti rétegéhez tartoznak, arra talán abból is következtethetünk, hogy gyűjtéseink során többnyire ilyen zenei témákra énekelt a fiatalabb korosztály a széles körben elterjedt, kedvelt dallamait, s a rádiók népzenei műsorai is ezek változataival vannak teletűzdelve. Az ország etnikai többségét adó karluk özbegek népzenejének, valamint népies műzenéjének dallamvilágát is ez a meghatározó perzsa hatást tükröző melodika karakterizálja, nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy – amint Magyarországon is a társadalom énekkultúrájára erős befolyást gyakoroltak a „magyar nóta” zenei jellegzetességei és előadásmódja – a karakalpakok hagyományos zenei műveltségében is jelentős arányban találkozhatunk ezekkel az áthallásokkal.¹⁶ A harmadik dallamréteg jellegzetes zenei alakzataival gyakran találkozhattunk a korábbi, egyéb kipcsak türk népek régióiban végzett gyűjtéseink során. Talán nem véletlen, hogy

15 MAKCETOB 1983. Megjegyzendő, hogy a *zsirau*-ok tevékenységét máig széleskörű társadalmi megbecsülés övezi. Egyes hagyományörző mesterek a karakalpak nyelvű rádiók és televíziók műsorainak segítségével már az 1960–70-es évek óta országos ismertségre tettek szert, s az énekmondásukról készült felvételek a karakalpak szöveg-, illetve zenefolklór értékes dokumentumainak számítanak.

16 Vö. Sipos 2022, 250–267.

éppen az ide sorolható dallamtípusoknak a karakalpak változatai rokoníthatók a magyar népzeneben is ismert dallamcsoportokkal. A karakalpakasztáni terepmunkánk során egyes esetekben magyar népdalok olyan közeli párhuzamait sikerült dokumentálnunk, mintha azok népzeneik ismert, akár széles körben elterjedt dallamtípusainak eddig ismeretlen, magyar nyelvű variánsainak dal-lamai lennének. Tekintve, hogy ez a régió a Kárpát-medencétől légvonalban is közel négyezer kilométerre fekszik, úgy véljük, ezeknek az összefüggéseknek a Kodály által is feltételezett, a régmúltban gyökerező, genealógiai kapcsolatban találjuk meg a magyarázatát.

A karakalpak népdalok általam „kipcsak” rétegének nevezett egyes dallamtípusai ismertetése előtt álljon itt néhány általános megállapítás e népcsoport hagyományos zenei kultúrájáról. A régióba az észak-kaukázusi gyűjtési tapasztalatainkkal érkezünk meg, és az itteni terepmunkáknak már az első néhány napja megmutatta, hogy a hagyományos zenei kultúrát itt még sokkal intenzívebben őrzik és ápolják, mint a nyugatabbi rokonnépek régióiban. Ehhez az anyanyelvi kultúra teljes körű ápolására szolgáló sokrétű, állami intézményrendszer működése, például az egyetemi szintig anyanyelvű oktatás mellett¹⁷ valószínűleg nagymértékben hozzájárul az is, hogy nemcsak a főváros, Nöküsz konzervatóriumában, de minden járási székhelyen működő zeneiskolában, illetve a falusi iskolák szakköreiben is tanítják a népzene, illetve a népi hangszerjátékot. A népzene magas társadalmi presztízsét az is jelzi, hogy a *bakhszi*-nak nevezett hivatásos énekmondók és egyéb hagyományőrző muzikusok nem csak a lakodalmak és egyéb közösségi ünnepek megbecsült szereplői, hanem gyakran kapnak meghívást az állami televíziók és rádiók műsoraiba is.¹⁸ Az ő dalkészletük rendszerint eltér a hősénekek és desztánok előadására szakosodott *zsirau*-repertoártól, nagyrészt tréfás vagy lírai dalokat

17 Az oroszországi nemzetiségek anyanyelvi oktatása területén az ezredforduló óta nagyarányú leépülés tapasztalható. Míg az alsó tagozat tanítási nyelve korábban a nemzetiségi területeken az adott kisebbségek anyanyelve volt, ma már rendelet szabályozza, hogy a diákok mindenütt az orosz tanítási nyelvűvé változtatott iskolákban csak heti egy-két alkalommal, nyelvtanórák keretében ismerkedhetnek az anyanyelvükkel.

18 Az állam egyéb szinteken is számon tartja a működésüket, külön hivatalt és szakmai szervezetet tart fenn számunkra.

és a desztánok párkapcsolati témákat érintő szakaszait adják elő. A falvak és tanya lakói gyakran énekelnek rövid, 7–8 szótagos számú, izometrikus sorokból álló, jellemzően négysoros dalokat, a *bakhszi*-k dallamai ezzel szemben gyakran hosszabb, 11–12 szótagos, vagy akár ennél is hosszabb sorokból szerveződő, gyakran heterometrikus szerkezetű, négy-ötösoros strófaból állnak. Ha sejthető is a *bakhszi*-k repertoárjában fellelhető, egyik-másik zenei alakzat mögött az alkotói „hozzáadott tartalom”, a dallamívek rendszerint olyan erős korrelációban állnak az egyszerűbb népdalok zeneiségével, hogy azokat a zenefolklor részének tekinthetjük.¹⁹ Szólnunk kell a karakalpak népzene legérdekesebb sajátosságáról is, mégpedig a dalok váltakozó dallampár-szerkezetéről. Elöljáróban álljanak itt Paksa Katalin megállapításai.

„Az ótörök kulturális hatás zenei vonatkozását általánosságban már Kodály felismerte. A népzene tudomány azóta két zenei stílust különített el – egy mély járású és egy magasról ereszkedő ötfokú stílust –, melyek különböző időkből származnak és egymással nem állnak genetikus viszonyban.”²⁰

Nos, a karakalpak népdalban a két zenei stílus olyannyira összefüggésben áll egymással, hogy dallamai a gyűjtés közben dokumentált tételek mintegy felének esetében egy népdalon belül, váltakozva, mintegy egymást kiegészítve hangzanak el. Az első versszak rendszerint a mély járású változattal indul, majd a második, de néha csak a harmadik strófánál vált egy magasról ereszkedő, a kezdő témát mintegy kiegészítő változatra úgy, hogy a harmadik és a negyedik sor dallamíve általában azonos marad a mély járású változatban jelentkező

19 A *bakhszi*-k dallamainak viszonya a karakalpak zenefolklorhoz a magyar verbunkok esetéhez hasonlítható, bár a mi verbunkjaink népiesműzenei-eredetű dallamainak többségét egyértelműen egy erős folklorizáció folyamata emelte be a népzene korpuszába. A *bakhszi*-dallamok esetében véleményem szerint inkább a karakalpak népzene meglévő dallamainak tudatos „továbbfejlesztésével”, s az így nyert alakzatok múltbéli (akár évszázadokkal ezelőtti) refolklorizációjával számolhatunk. A bonyolultabb strófászerkezet, a hosszabb verssorok használata már a 18. század végétől nyomon követhető Jiyen jiraw Tağay uli (1730–1784), majd a 19. században alkotó költők: Berdimurat Gargabay uli „Berdak” (1827–1900) és Ájiniyaz Qosibay uli „Ziywar” (1824–1878) költészetében is. Utóbbiak verseit népdalok dallamaira ugyanúgy éneklék, mint annak idején a magyar nyelvterületen Petőfi és mások szerzeményeit.

20 Paksa 1999, 105.

szakaszával. Mint a dallampéldáknál láthatjuk majd, ez a sajátosság a karakalpak népdaloknál attól függetlenül jelentkezik, hogy az adott zenei téma ötfokúságot mutat, vagy más hangsorok mentén fogalmazódik meg.

A karakalpakok hagyományos hangszeres zenei kultúrájának legelterjedtebb hangszer a két fémhúrral működő hosszúnyakú türk lantféle, a *dutar*, vagy *alamojnak* [azaz 'tarkanyakú'] *dutar*, mely a *bakhszi*-k jellemző hangszerre, de általánosan látni nem hivatásos hagyományőrök, köztük sokszor nők kezében is. A pengetős hangszernek egyértelműen a legnépszerűbbek, köztük a *dutar* mellett használják a *ribap*-ot, vagy *kasgari ribap*-ot és az azerbajdzsáni eredetűnek mondott, négy-öt húrral felszerelt *tar*-t is. A *tar* és a *ribap* kísérőhangszereként gyűjtéseink során gyakran került elő a *dep* nevű csörgődob, a *dutar*-hoz viszont rendszerint egy ölbe támasztható vonós hangszer, a *balagerzsek*, társult. A karakalpakisztáni terepmunka során ugyanakkor találkoztunk *dutar-balaman* kettőssel is. A *balaman* a magyar regőssípokhoz hasonló, az alján tölcészerűen kiszélesedő fúvós hangszer, melynek a magyar dudák sípszáraiban is látható, nádból készült, egyszerű, szimpla rezgőnyelves síp adja a hangkeltés forrását.²¹ Idősebb adatközlőink emlékeztek még a *szibizghi* nevű, peremfúvós, fából készült, dugó nélküli furulyafélére, de tényleges használatban már csak agyagsípokat, illetve a szinte mindenhol fellelhető, itt *sinkobuz*-nak nevezett, acélból készült dorombokat találtunk.

A karakalpak népzene bővelkedik az olyan dallamtípusokban, melyeket a magyar népzene kutatás zenefolklórunk törzsanyagának jellemző alakzatai között tart számon. Megtaláljuk itt a Paksa Katalin által az „ugorkori ősréteghez” sorolt magyar siratók jellemző dallamszerkezeteit, s azokat az 5 (4) x 1 sorzáró-képlettel jellemezhető dallamokat is, amelyekről etnomuzikológiánk úgy tartja, hogy azok a magyar anyagban belső fejlődés útján, a siratók strófikus továbbfejlődéseként keletkeztek.²²

21 A balamanon játszó adatközlőnk szerint Karakalpakisztánban ő az utolsó, aki ezt a hangszeret használja.

22 A karakalpak népdalok vonatkozó típusainál legtöbbször az 5 (4) b3 1 képlettel találkozhatunk, vö PAKSA 1999, 64–92.

$\flat 3$ (5)
 $\flat 3$ (3) $\flat 3$

Alla, Alla, Allam ijar

gy.: Agócs Gergely
 Somfai Kara Dávid
 lej.: Gelencsér Ágnes

Gusto

1) Al - la, Al - la, Al - lam ijar

2) Hár a - ta - ny ár - man - lar

3) Or - nyn ta - bar ö - mir - de

4) Šöl - ge ku - lak sal - gan - lar

5) A - za - mat bop je - ti - lip

Reff: A - ta a - ky - lyn al - gan - lar ij

Haj, haj ba - la, haj ba - la

6) A - ta - sy - na taj ba - la

Haj, haj ba - la, haj ba - la

7) Al - la ber - gen aj ba - la ij

var.) 1) 2) 2a) 2b) 3) 3)

2. vsz. 2. vsz. 3. vsz. 3. vsz.

4) 3. vsz.

5a) 5b) 6) 7)

2. vsz. 3. vsz. 2., 3. vsz. 3. vsz.

1. Alla, Alla, Allam ijar
Här atany ärmanlar
Ornyn tabar ömirde
Şölgə kulak salganlar
Azamat bop jetilip
Ata aklyyn alganlar ij

Refr.

Haj, haj bala, haj bala
Atasyna taj bala
Haj, haj bala, haj bala
Alla bergen aj bala

2. Kara da kara tawlardan
Kargalar uşar karajyp
Şüjri-Şüjri tawlardan
Şüjler uşar stümpijip
Ajyna kelgen waktynnda
At semirip kuntyjyp

Refr.

Haj, haj bala, haj bala
Atasyna taj bala
Haj, haj bala, haj bala
Alla bergen aj bala

3. Alla berdi alsyn dep
Alsa koly talsyn dep
Şüjšemiri kansyn dep
Xudaj berdi kumalap
Şuwda jip penen şyrmalap
Kyz bolajyn degende
Ulga karap burmalap

Refr.

Haj, haj, gyerek, haj gyerek
Atyádnak a csikója
Haj, haj, gyerek, haj gyerek
Isten adta szép gyerek

1. Allah, Allah, édes Istenem
Minden atyának vágya, hogy
Életben helyét megtalálják
Az ő hőbortos gyerekei
Komolyodva felnőjenek
Atyák szavát fogadják

Refr.

Haj, haj, gyerek, haj gyerek
Atyádnak a csikója
Haj, haj, gyerek, haj gyerek
Isten adta szép gyerek

2. A fekete hegyekről
Fekete varjak szállnak
A csúcsos hegyekről
Ijedt vadludak repülnek
Amikor eljön az ideje
A ló meghízik lassacskán

Refr.

Haj, haj bala, haj bala
Atasyna taj bala
Haj, haj bala, haj bala
Alla bergen aj bala

3. Allah adta, hogy elvegyék (lányt)
Ha elveszik, akkor legyen dolgos
Hogy vágya teljesüljön
Isten adta őt megóvva
Teveszór kötéllel kötözve
Amikor a lány felnő
A legény után fordul

Refr.

Haj, haj, gyerek, haj gyerek
Atyádnak a csikója
Haj, haj, gyerek, haj gyerek
Isten adta szép gyerek

2023. január 18.

Kongrat

Übegiszján

Karakalpak Köztársaság, Kongrat rajon

AG_20230118_0182

Barlikov Urumbaj, Jakhšimurat-uwly

(a Kongrat törzs Kyjyksi-Kandekly nemzetségéből),
sz. Süwenišan awyl, Bozataw rajon, 1952.

b3 (b3) b3

Az én házam talpa

gy.: Bartók Béla
1912. I.

Az én ha - zám tal - pa
Meg kez - dett ro - had - ni,
Az u - ram a desz - kán,
A tö - ke a pad - kán.

4 1 (4) \flat 3
4 (b3) \flat 3**Kelmeske belingdi bajlapsang aj**gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Rubato

Kel-mes-ke be-ling-di baj-lap-sang aj

Keng sa - ra - jyng - dy saj - lap - sang aj

Sa - ra - jyn - ga aj ba - ra - jyn aj

Ka - ra - jyn de - sem te - sik jok aj

Ki - re - jin de - sem e - sik jok aj

Ha - lyng - dy kaj - tip so - ra - jyn

As - pan - nan us - kan ak sung - kar aj

Ka - na - ty me - nen suw syj - par aj

Kej - ning - de kal - gan bal - lar - dyng aj

Ba - syng - nan en - di aw kim syj - par aj

Yj - ma - nyng bol - syn jol - da - syng aj

Pe - ri - ning ky - zy bol - syn kur - da - syng aj

Sa - ra - jyn - ga aj ba - ra - jyn aj

Ha - lyng - dy se - ning so - ra - jyn aj

Ti - lek - les bo - lyp ja - ta kör aj

Yj - ma - nyng bol - ga - j jol - da - syng aj!

Kelmeske belingdi bajlapsang aj
Keng sarajyngdy sajlapsang aj
Sarajynga aj barajyn aj
Karajyn desem tesik jok aj
Kirejin desem esik jok aj
Halyngdy kaj-tip sorajyn aj

Aspannan uskan ak sungkar aj
Kanaty menen suw syjpar aj
Kejningde kalgan ballardyng aj
Basyngnan endi aw kim syjpar aj

Yjmanyng bolsyn joldasyng aj
Perining kyzy bolsyn kurdasyng aj
Sarajynga aj barajyn aj
Halyngdy sening sorajyn aj
Tilekles bolyp jata kör aj
Yjmanyng bolgaj joldasyng aj!

Te a nemlébte elindultál, jaj
Ott egy nagy palotát keresel, jaj
Had jöjjeek a te palotádba, jaj
Hiába keresem, nincsen ajtaja
Hogy tudom meg állapotod, jaj

Az égen repül egy fehér sólyom
Szárnyával a vizet érinti, jaj
Utánad maradt gyermekek, jaj
Fejét ki fogja simogatni, jaj

Isten nyugoszaljon kedvesem
Tündérlány legyen a társad
Elmegyek a palotádba, jaj
Meggérdezem állapotod
Csak jót kívánok neked, jaj
Isten nyugoszaljon kedvesem!

2021. november 5.
Kongrat
Übegisztán
Karakalpak Köztársaság, Kongrat rajon
AG_SKD_20211105a_0284
00'051"-46l

Jangabajeva Kansulyw, Jangabaj-kyzy
(a Khytaj törzs Šeriwši nemzetségéből),
sz. Kangly-köl, 1953.

1 (1) 2
5 (4) 2

Kara közli karyndasym

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Giusto

Ka-ra köz-li ka-ryn-da-sym

Ija gül me-seng ija gü-la-jym

Ke-tip jür sa-gan yx-la-sym

A-wy-lyn-ga kel-gen sa-jyn

Ke-tip jür sa-gan yx-la-sym

A-wy-lyn-ga kel-gen sa-jyn

E-si-ging-ning al-dy pax-tyn-ga

Is-ke šyk-šang sä-her wak-tyn-ga

Dem al-gyng kel-se aw-lak-ta

Sa-ja-bag-lyk tal bo-la-jyn

Dem al-gyng kel-se aw-lak-ta

Kara közli karyndasym
Ija gül meseng ija gülajym
Ketip jür sagan yxlasym
Awlynga kelgen sajyn
Ketip jür sagan yxlasym
Awlynga kelgen sajyn

Feketeszemű hűgom,
Virág vagy-e, gülájim
Érzéseim áradnak feléd,
Ha a faludba jövök
Érzéseim áradnak feléd,
Ha a faludba jövök

Esigingning aldy paxtynga
Iske şykşang säher waktynğa
Dem algyng kelse awlakta
Sajabaglyk tal bolajyn
Dem algyng kelse awlakta
Sajabaglyk tal bolajyn

Az ajtód előtt van gyapotfölded
Korán reggel mész dolgozni
Ha a mezőn pihenni akarsz
Én leszek árnyákos kerted
Ha a mezőn pihenni akarsz
Én leszek árnyákos kerted

2021. november 6.

Šomanaj

Übegisztán

Karakalpak Köztársaság, Šomanaj rajjon

AG_SKD_20211106_0326

01'04"-től

Awezmuratov Jumabaj, Telewmurat-uwly

(a Kongyrat törzsből),

sz. Dyjkanabat awyl, 1954.

Bazarov Towbanar, Jumabaj-uwly

(a Kongyrat törzs Jawyngyr ágának Šomak nemzetségéből),

sz. Šomanaj, 1972.

4 (♭3) ♭3

Në hol kerekëdik

1938. V. 27-28.

lej.: Bartók Béla

MR-F 47A/a

Trunk (Moldva)

Benedek Péterné, Kózsa Magdó (40)

A karakalpak népdalok dallamai között találunk olyan zenei alakzatokat, melyek az adott típusokat egyes magyar gyermekjáték-dallamok, illetve szokásdalok zenei rokonságába sorolják. Az egyik ilyen az *ajtisz*, azaz a lakodalmi rítusrend csipkelődő szövegű, versszakonként egymásnak felelgető formában kialakult énekes szokás részeként előadott *bilezik*, azaz karperec dala. Egy másik érdekes, magyar vonatkozású szokásdal szintén a lakodalmi rítusrendhez kapcsolódik. A *hauzsar*, azaz a menyasszonybúcsúztató karakalpak változatának dallama a magyar „Megfogtam egy szúnyogot...”-típus rokonságába sorolható. Első ránézésre talán távoli párhuzamnak tekinthető, s csak a harmadik-negyedik sor árulkodó, de ha a szokásdalt a kipcsak-türk rokonnépek azonos funkcióban használatos rítusénekeinek (a kara-nogaj *dijar*, a karagas-nogaj és a kongrat *jar-jar / jor-jor*, valamint a kazak *zsar-zsar*), kontextusában vizsgáljuk, akkor a téma zenei rokonsága egyértelművé válik.

4 (4) 4

Suw bojyna bargan jigít

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Agnes

Giusto

Suw bo - jy - na bar - gan ji - git

Suw - ga ná - zer sal - gan ji - git

Bi - le - zi - gim - di al - gan ji - git

Al - sang ber - gin aw bi - le - zi - gim - di

Bi - le - zi - gim - di al - gan ji - git

Al - sang ber - gin aw bi - le - zi - gim - di

var.)

1)	2)	3a)	3b)
3., 4., 5., 6., 7. vsz.	2., 4., 6., 7. vsz.	3., 4., 5., 7. vsz.	6. vsz.

<p>1. Suw bojna bargan jigít
Suwga názer salgan jigít
Bilezigimdi algan jigít
Alsang bergin aw bilezigimdi
Bilezigimdi algan jigít
Alsang bergin aw bilezigimdi</p> <p>2. Suw bojna barganym jok
Suwga názer salganym jok
Bilezingimdi alganym jok
Alganlar bersin bilezingimni
Bilezingimdi alganym jok
Alganlar bersin bilezingimni</p> <p>3. Atama ajtp bildirtemen
Tabanyngdy tildirtemen
Űs-agaška ildirtemen
Alsang bergin aw bilezigimdi
Űs-agaška ildirtemen
Alsang bergin aw bilezigimdi</p> <p>4. Atanga ajtp bildirseng de
Tabanyngdy tildirseng de
Űs-agaška ildirseng de
Alganym jo-ok bilezigimdi
Űs-agaška ildirseng de
Alganym jo-ok bilezigimdi</p> <p>5. Kušak toly gül berejin
Kaltang toly pul berejin
Janma-jannan jan berejin
Alsang bergin aw bilezigimdi
Janma-jannan jan berejin
Alsang bergin aw bilezigimdi</p> <p>6. Kušak toly gül berseng de
Kaltang toly pul berseng de
Jan kaltangnan jan berejin
Alganym jok bilezingimni
Jan kaltamnan jan berejin
Alganym jok bilezingimni</p> <p>7. Jüzingizge kal bolajyn
Šijrin šeker pal boljany
Űzing süjgen jar bolajyn
Alsang bergin aw bilezigimdi
Űzing süjgen jar bolajyn
Alsang bergin aw bilezigimdi</p> | <p>1. Folyó partjára mentél legény
Folyóra vetted tekinteted
Karpercemet elvetted, legény
Most add vissza karpercemet
Karpercemet elvetted, legény
Most add vissza karpercemet</p> <p>2. Folyó partjára nem mentem
Folyóra nem vettem tekintet
Karpercedet nem vettem el
Aki elvette, adja vissza karperced
Karpercedet nem vettem el
Aki elvette, adja vissza karperced</p> <p>3. Atyámnak ezt elmondom
A talpadból szíjat vág
Téged köcsögfára akaszt
Add már ide a karpercem
Téged köcsögfára akaszt
Add már ide a karpercem</p> <p>4. Atyádnak ha el is mondom
Ha talpamból szíjat is vág
Ha köcsögfára is akaszt
Nem vettem el karperced
Ha köcsögfára is akaszt
Nem vettem el karperced</p> <p>5. Nagy csokor virágot adok
A zsebedet pénzzel töltöm
A lelketem teljesen odaadom
Add már ide a karpercem
A lelketem teljesen odaadom
Add már ide a karpercem</p> <p>6. Nagy csokor virágot ha adsz
És zsebedet pénzzel töltöd
Lelketem én neked adom
Nem vettem el karperced
Lelketem én neked adom
Nem vettem el karperced</p> <p>7. Arcodon anyajegy leszek
Édes méz leszek én neked
Hón szeretett kedvesed leszek
Add már ide a karpercem
Hón szeretett kedvesed leszek
Add már ide a karpercem</p> |
|---|--|

2021. november 6.
Šomanaj
Űbegisztán
Karakalpak Köztársaság, Šomanaj rajon
AG_SKD_20211106_0313

Asszonyok, férfiak
Előénekes: Orazbajeva Bazarkhan,
sz. Šomanaj, 1971.

5 (1)

Haw-jar*

Uzatkanda kyz jylar öksip-öksip haw-jar

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Giusto

U - zat - kan - da kyz jy - lar ök - sip - ök - sip haw - jar

Ka - ne me - ning kyz - da - gy na - zym aw dep haw - jar

Ka - ne me - ning kyz - da - gy na - zym aw dep haw - jar

1. Uzatkanda kyz jylar öksip-öksip haw-jar
Kane mening kyzdagy nazym aw dep haw-jar
Kane mening kyzdagy nazym aw dep haw-jar	1. Búcsúzáskor a lány sír szipogva, hau-zsar
Hova lett leánykori életem - mondja, hau-zsar
Hova lett leánykori életem - mondja, hau-zsar
2. Sildir-sildir kamyska syrgang tüsti, haw-jar
Syrlyspagan jat jerge šeging tüsti, haw-jar
Syrlyspagan jat jerge šeging tüsti, haw-jar	2. Susogó nádas közé esett a fülbevalód, hau-zsar
Barátságatlan idegen helyre visznek, hau-zsar
Barátságatlan idegen helyre visznek, hau-zsar
3. Öz ákemning esigi jypar esik, haw-jar
Kirseme šyksam šašymdy syjpar esik, haw-jar
Kirseme šyksam šašymdy syjpar esik, haw-jar	3. Édesapád ajtaja illatos (gyopár) ajtó, hau-zsar
Ha azon belépsz, hajadat simogatja, hau-zsar
Ha azon belépsz, hajadat simogatja, hau-zsar
4. Kajyn-atamnyng esigi kutly esik, haw-jar
Termeledi törimde altyn besik, haw-jar
Termeledi törimde altyn besik, haw-jar	4. Apósod ajtaja áldott ajtó, hau-zsar
A ház fő helyén ring majd a bölcső, hau-zsar
A ház fő helyén ring majd a bölcső, hau-zsar
5. Jylama kyz, jylama, toj seniki, haw-jar
Bosagasy altynnan új seniki, haw-jar
Bosagasy altynnan új seniki, haw-jar	5. Ne sirj leány, ne sirj, tied a lakodalom, hau-zsar
Arany küszöbje a te háznak, hau-zsar
Arany a küszöbje a háznak, hau-zsar

2021. november 3.
Ak-Manggyt
Übegisztán
Karakalpak Köztársaság, Ak-Manggyt rajon
AG_SKD_20211103a_0166

* leánybúcsúztató

Mamutova Mírgül, Alymbaj-kyzy
(a Keneges törzsből),
sz. Kuran-taw, Nökis rajon, 1967.
Šükirbajeva Baxyt,
(kazak nemzetiségű, a Tabyn törzs Ažym nemzetiségéből),
sz. Kutan-köl, Nökis rajon, 1964.
Ajtymbetova Mynajym
(a Kangly törzs Yrgakly nemzetiségéből),
sz. Uzdán-szovhoz, Nökis rajon, 1963.
Uzakova Almagül, Dosbergen-kyzy
(a Beksyk törzsből),
sz. Nökis rajonban, 1994.
Kulnybetova Mírgül, Sársenbaj-kyzy
(a Beksyk törzsből)
sz. Ak-Manggyt, 1978.
Elmuratova Gülšaxra, Xožabaj-kyzy
(a Teris törzs Tamgaly nemzetiségéből)
sz. Nökis rajon, 1981.
Kurbanbajeva Šijrin Tölewbaj-kyzy
(a Keneges törzs Ómir nemzetiségéből),
sz. Engels-sovhoz, Kegejli rajon, 1982.

A pentaton fordulatokban bővelkedő, kisambitusú, valamint nagyívű, ereszkedő, kvintváltó dallamok, amint már említettük, gyakran egyazon népdal dallampárját alkotják, de köztük felbukkantak olyanok is, amelyek a dal összes strófájában egyazon dallamváltozattal lettek dokumentálva. A dallamcsoport egyes változatai a magyar Páva-dallamtípus zenei rokonságába sorolhatók, mások a Paksa Katalin által az „ótörök ősréteghez” sorolt egyéb magyar népdaltípusok karakalpak párhuzamait alkotják.

5 (1) 5

Suwga šašym tarajman aj

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Agnes

Gusto

Suw - ga ša - šym ta - raj - man aj,
Basy - ma ji - pek o - raj - man aj
Sűj - ge - nim - ning jo - ly - na
Ke - še - ktün - diz men ka - raj - man aj
Ak ka - rang - lap kö - ring - gen,
Tol - kyn me - ken taw me - ken aj
Ma - tor ka - jyk aj - da - gan
Bi - zing sä - wir ijar me - ken aj

1. ||: Suwga šašym tarajman aj,
Basy ma jipek orajman aj :||
||: Sűjgenimning joly na
Keše-ktündiz men karajman aj :||
||: Ak karanglap köringgen. :||
Tolkyn meken taw meken aj :||
||: Mator kajyk ajdagan
Bizing säwir ijar meken aj :||

1. ||: Vízrel fésülöm a hajam,
Selyem kendőt kötök rá :||
||: Kedvesemnek az útját
Éjjel nappal fürkészem :||
||: Fehéren felvillant. :||
Hullám az vagy hegy? :||
||: Motorcsónakot vezető
Én kedvesem szeret-e engem? :||

2. ||: Sattlanaman ojnajman aj,
 Jagada gil jajnajman aj :||
 ||: Kökten uskan turnadan
 Ijarga sälem men jollajman aj :||
 ||: Ak karanglap köringgen. :||
 Toklyn meken taw meken aj :||
 ||: Mator kajyk ajdagan
 Bizing säwir ijar meken aj :||
Az utolsó 2 sor dallamára:
 ||: Mator kajyk ajdagan
 Bizing säwir ijar meken aj :||

2. ||: Örvendek és vigadok,
 parton mint a virág pompázok :||
 ||: Égen repülő daruval
 Kedvesemet üdvözlöm :||
 ||: Fehéren felvillant. :||
 Hullám az vagy hegy? :||
 ||: Motorcsónakot vezető
 Én kedvesem szeret-e engem? :||
Az utolsó 2 sor dallamára:
 ||: Motorcsónakot vezető
 Én kedvesem szeret-e engem? :||

2021. november 3.
 Ak-Manggyt
 Übegiszján
 Karakalpak Köztársaság, Ak-Manggyt rajon
 AG_SKD_20211105a_0165

Mamutova Mirgül, Alymbaj-kyzy
 (a Keneges törzsből),
 sz. Kuran-taw, Nökis rajon, 1967.
 Šukirbajeva Baxyt,
 (kazak nemzetiségű, a Tabyn törzs Ažym nemzetiségéből),
 sz. Kutan-köl, Nökis rajon, 1964.
 Ajtymbetova Mynajym
 (a Kangly törzs Yrgakly nemzetiségéből),
 sz. Uzdán-szovhoz, Nökis rajon, 1963.
 Uzakova Almagül, Dosbergen-kyzy
 (a Beksyk törzsből),
 sz. Nökis rajonban, 1994.
 Kulnybetova Mirgül, Särsenbaj-kyzy
 (a Beksyk törzsből)
 sz. Ak-Manggyt, 1978.
 Elmuratova Gülsaxra, Xožabaj-kyzy
 (a Teris törzs Tamgaly nemzetiségéből)
 sz. Nökis rajon, 1981.
 Kurbanbajeva Šjirm Tolesbaj-kyzy
 (a Keneges törzs Ömir nemzetiségéből),
 sz. Engels-sovhoz, Kegejli rajon, 1982.

8 (5) 5

Hej, Ala-taw, Ala-taw kyrmyzy bar

gy.: Agócs Gergely
 Somfai Kara Dávid
 lej.: Gelencsér Ágnes

Güsto

Hej! Hej, A - la-taw, A - la-taw kyr-my - zy bar

Kyr-my - zy bar kyr - gyz-dyng bir ky - zy bar

Hej, A - la - taw, A - la - taw kyr - my - zy bar

Kyr-my - zy bar kyr - gyz-dyng bir ky - zy bar

Öt - ken ket - ken ji - git - le - ding kö - zi son - da aw

Mang-la-jyn-da šar-ky-ra-gan jul-dy-zy bar

Öt-ken ket-ken ji-git-le-ding kö-zi son-da aw

Mang-la-jyn-da šar-ky-ra-gan jul-dy-zy bar

var.) 1) 2) 3a) 3b) 3c)
2. vsz. 3. vsz. 2. vsz. 3. vsz. 3. vsz. a végén

1. Hej, Ala-taw, Ala-taw kырмыз бар
Kырмыз бар кыргыздын бир кызы бар
Hej, Ala-taw, Ala-taw kырмыз бар
Kырмыз бар кыргыздын бир кызы бар
Ötken ketken jigitleding közi sonda aw
Manglajynda šarkyragan juldyzy bar
Ötken ketken jigitleding közi sonda aw
Manglajynda šarkyragan juldyzy bar

1. Hej, Ala-tau, Ala-tau vöröslö fénje van
Vöröslö Kirgizföldön van egy kirgiz lány
Hej, Ala-tau, Ala-tau vöröslö fénje van
Vöröslö Kirgizföldön van egy kirgiz lány
Arra járó legényeknek a szeme rajta
Homlokáról egy csillag fénje világít
Arra járó legényeknek a szeme rajta
Homlokáról egy csillag fénje világít

2. Karanggy tünde jark etken aj dejdiler
Kыргыз кызы муhabbatka baj dejdiler
Karanggy tünde jark etken aj dejdiler
Kыргыз кызы муhabbatka baj dejdiler
Keše toly šimirseм kымызынан
Kыргыз агам бермес peken бир кызынан
Keše toly šimirseм kымызынан
Kыргыз агам бермес peken бир кызынан

2. Sötét éjben világít a Hold, úgy mondják
A kirgiz lány szerelemet ébreszt, mondják
Sötét éjben világít a Hold, úgy mondják
A kirgiz lány szerelemet ébreszt, mondják
Tegnap sokat ittam a kumiszból
Kirgiz bátyóm nem adja-e nekem lányát?
Tegnap sokat ittam a kumiszból
Kirgiz bátyóm nem adja-e nekem lányát?

3. Ala-taw bette koj-kozy mangyrasady
Mertik etken sulyw kyz jarasady
Ala-taw bette koj-kozy mangyrasady
Mertik etken sulyw kyz jarasady
Sulyw kызы bojtikilep karaj kojsa
Janyм menen жүрекке daw saldy
Sulyw kызы bojtikilep karaj kojsa
Janyм menen жүрекке dak saldy
Utolsó sor dallamára:
Janyм menen жүрекке dak saldy

3. Ala-tau vidékén a juhok bégetnek
Igéző szép lány elkápráztat
Ala-tau vidékén a juhok bégetnek
Igéző szép lány elkápráztat
Ha a szép lány kacéran rám néz
Lelkemet és szívemet elrabolja
Ha a szép lány kacéran rám néz
Lelkemet és szívemet elrabolja
Utolsó sor dallamára:
Lelkemet és szívemet elrabolja

2023. március 23.
Nöküsz – Konekala Kudut
Übegisztán
Karakalpak Köztársaság, Nöküsz rajon
AG_SKD_20230323_0343

Seilkhanov Azat, Esbolsun-uwly
(a Kongyrat törzs Barghaly-Karatalşy nemzetségéből),
sz. Porlitaw, Mojnak rajon, 1960.

7 (5) 1

Kyz benen jigitke ajtar bir söz bar

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lejt.: Gelencsér Agnes

Giusto

Kyz be - nen ji - git - ke aj - tar bir söz bar

E - ger kew - ling bol - sa ör - te - me, köz sal

Men - de kew - ling bol - sa ör - te - me, köz sal

Men jür - gen jol - lar - dan jür - me - seng me - di aw

E - ger kew - ling bol - sa ör - te - me, köz sal

Men jür - gen jol - lar - dan jür - me - seng me - di aw

Kel ija - rym, kel ja - nym,

Men jür - gen jol - lar - dan jür - me - seng me - di aw

Kyz benen jigitke ajtar bir söz bar
Eger kewling bolsa örteme, köz sal
Mende kewling bolsa örteme, köz sal
Men jürgen jollardan jürmeseng medi aw
Eger kewling bolsa örteme, köz sal
Men jürgen jollardan jürmeseng medi aw
Kel ijarym, kel janym,
Men jürgen jollardan jürmeseng medi aw

Lánynak, mint legény egy dolgot mondok
Ha tetszem neked, ne kinozz, nézz rám
Ha tetszem neked, nem kinozz, nézz rám
Nem jársz-e azon az úton, amin én járok
Ha tetszem neked, nem kinozz, nézz rám
Nem jársz-e azon az úton, amin én járok?
Gyere, szerelmem, gyere, kedvesem
Nem jársz-e azon az úton, amin én járok?

2023. március 23.
Nöküsz – Kőnekala Kudut
Übegisztán
Karakalpak Köztársaság, Nöküsz rajon
AG_SKD_20230323_0344

Seilkhanov Azat, Esbolsun-uwly
(a Kongyrat törzs Barghaly-Karatalsy nemzetségéből),
sz. Porlitaw, Mojnak rajon, 1960.

Karakalpak gyűjtéseink során olyan magyar népdaltípusok meglepően közeli dallampárhuzamait is megtaláltuk, amelyek megjelenését a zenefolklorunkban a magyar népzene kutatás a kereszténység felvételéhez köti, s a közép-kor folyamán kialakult nyugati kulturális hatás lenyomatainak tekinti. Egyik ilyen dallamunk a moldvai csángó magyarok körében fennmaradt, „*En felkelék jó regvel hajnalba...*” kezdetű karácsonyi köszöntő ének, melynek karakalpak párhuzamait több változatban is sikerült dokumentálnunk. Egyes egyházi népénekeink hangulatát idézi a Kökšijel falujában rögzített karakalpak népdal is, melynek dallamát dallampéldáink között a 17.1 sz. kotta mutatja.²³

♭ 3 (1) ♭ 3

Ajdaj jüzlerime äzim ense de

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelenesér Agnes

Aj - daj jüz - le - ri - me ä - žim en - se de

Jas - lyk kaj - typ kel - mes - li - gin bil - sem de

Ka - ry - lyk saw - la - ty boj - ga en - se de

Jaj - nap ka - na tur - gan jas - ly - gym bar ö - zim - de

Jaj - nap ka - na tur - gan jas - ly - gym bar ö - zim - de

var.) 1a) 1b) 2)
2. vsz. 3. vsz. 2., 4. vsz.

1. Ajdaj jüzlerime äzim ense de
Jaslyk kajtyp kelmeslgin bilsem de
Karylyk sawlaty bojga ense de
Jajnap kana turgan jaslygym bar özimde
Jajnap kana turgan sawlatym bar özimde

1. Holdszerü arcomon ráncok jelennek meg
És tudom, hogy a fiatalság nem tér vissza
De az öregség testem hiába járja át
A fiatalság folyton sugárzik belőlem
A tettvágy folyton sugárzik belőlem

23 Vö. Paksa 1999, 139–155.

2. Kara šašlaryma aklar ense de
Alpys jastan jetpis jaska kelsem de
Aklyk süjer kejwanyga jetsem de
Jajnap kana turgan sawlatym bar özimde
Jajnap kana turgan jaslygym bar özimde

3. Bul künlerge jetken de bar jetpegen
Bul dünijaga kimler kelip ketpegen
Den-sawlykta bul künlending kadirin bil
Jajnap kana turgan jaslygym bar özimde
Jajnap kana turgan sawlatym bar özimde
Ötödik sor dallamára:
Kajnap kana turgan jaslygym bar özimde

2. Fekete hajamon ősz hajszálak vannak
Hatvan év után a hetvenet is elértem
Unokáit szerető nagyanyó lettem
A tettvágy folyton sugárzik belőlem
A fiataltság folyton sugárzik belőlem

3. Van, aki megéri ezt a kort és van, aki nem
Sokan éltek ezen a mulandó világon
Amíg egészséges vagy, élvezd napjaid
A fiataltság folyton sugárzik belőlem
A tettvágy folyton sugárzik belőlem
Ötödik sor dallamára:
A fiatalság folyton forrong bennem

2023. március 25.
Tik Özek – Aral awyl
Übegisztán
Karakalpak Köztársaság, Mojnak rajon
AG_SKD_20230325_VID170435

Bubekova Khaljama, Bekdulla-kyzy
(a Khytaj törzs Bes-sary nemzetségéből),
sz. Keneges awyl, Šimbaj rajon, 1947.

(b)

Jantak jaktym jantagymnyng šogy jok

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Giusto

Jan - tak jak - tym jan - ta-gym-nying šo - gy jok

Häm - me - ning ija - ry bar me - ning ija - rym jok

var.) 1) 2a) 2b)
2., 3. vsz. 2. vsz. 3. vsz.

1. Jantak jaktym jantagymnyng šogy jok
Hämmening ijary bar mening ijarym jok

2. Ijary jok dep ajta körmeng doslarym
Uzak jolga ketip edi kelgen jok

3. Ijary jok dep ajta körme doslarym
Uzak jolga ketip edi kelgen jok

1. Rőzsét gyűjtök, a rőzsémnek nincs tüze
Mindenkinek van kedvese, nekem nincs

2. „Nincs kedvesed” - ne mondjátok, barátok
Messzi útra elment, nem jött vissza

3. „Nincs kedvesed” ne mondjátok barátok
Messzi útra elment, nem jött vissza

2023. október 4.
Kamys Arik
Übegisztán
Karakalpak Köztársaság, Šimbaj rajon
AG_SKD_20231004_C1560

Murzametov Alimbaj, Tolubaj-uwly
(a Mangit törzs Žalik nemzetségéből),
sz. Kamys Arik, 1979.

(b3)

Jantak jaktym jantagymnyng šogy jok

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Giusto

Jan - tak jak - tym jan - ta-gym -nyng šo - jok
Häm - me-ning ija - ry bar me - ning ija - rym jok
var.)
2. vsz. 2. vsz.

1. Jantak jaktym jantagymnyng šogy jok
Hämning ijary bar mening ijarym jok

2. Ijary jok dep ajta körmeng doslarym
Xalkabatka ketip edi aw kelgen jok

*Megisméli a 2. versszakot
az első két ütem dallamévesztés:*

2. Ijary jok dep ajta körme doslarym
Xalkabatka ketip edi aw kelgen jok

1. Rözsét gyűjtök, a rözsémnek nincs tüze
Mindenkinek van kedvese, nekem nincs

2. „Nincs kedvesed” - ne mondjátok, barátok
Halkábádba elment, nem jött vissza.

*Megisméli a 2. versszakot
az első két ütem dallamévesztés:*

2. „Nincs kedvesed” - ne mondjátok barátok
Halkábádba elment, nem jött vissza.

2023. október 4.
Šimbaj
Übegisztán
Karakalpak Köztársaság, Šimbaj rajon
AG_SKD_20231004_C1571

Nurumbetov Turdumurat, Nurumbet-uwly
(a Khytaj törzs Kazajakly nemzetiségéből),
sz. Kóksekala awyl, 1950.

2 (1) b3

Jüweri ektim kendir menen aralas

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Giusto

Jü-wer(i) ek - tim ken-dir me-nen a - ra - las
Bir ijar tut - tym or - ta boj - ly ka - lem kas
Bi-rew-lar aj - ta-dy i-ja - ryng ka - ra dep
Ka-ra bol - sa da hin - ži mar-žan a - ra - las
Bi-rew-lar aj - ta-dy i-ja - ryng ka - ra dep
Ka-ra bol - sa da hin - ži mar-žan a - ra - las

Jüweri ektim kendir menen aralas
Bir ijar tutty m orta bojly kalem kas
Birewlar ajtady ijar yng kara dep
Kara bolsa da hinži maržan aralas
Birewlar ajtady ijar yng kara dep
Kara bolsa da hinži maržan aralas

Kölest vettem kenderrel kervere
Kedvesem közép ternet, íves szemöldök
Egyesek azt mondják kedvesed fekete
Talán fekete, de nekem gyöngyszem
Egyesek azt mondják kedvesed fekete
Talán fekete, de nekem gyöngyszem

2023. október 5.
Kökšijel
Übegisztán
Karakalpak Köztársaság, Bozataw rajon
AG_SKD_20231005_C1590

Nieturlajev Tengelatdın, Sejdulla-uwly
(a Keneges törzs Kara-ojmaut nemzetségéből),
sz. Kökšijel, 1949.

Szintén a moldvai csángók hagyományos zenei kultúrájának egyik dallamát idézi a türkmén határ mellett, Monšakly településen gyűjtött, de Karakalpaksztánban széles körben ismert *bakhszi*-dal második szakasza.

1 (5) 4
5 (5) 4

Bag işinde kyzyl ej güldej dolanyp

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Giusto

1)

Bag i - şin-de ky - zyl ej gül-dej do-la - nyp

Sal - la - na mäs - ta - na kel - gen säw - di - gim

2)

Än - war şa - şyng nä - zik aw bel - ge şo - la - syp

Sal - la - na mäs - ta - na kel - gen säw - di - gim

2)

Än - war şa - şyng nä - zik aw bel - ge şo - la - syp

Sal - la - na mäs - ta - na kel - gen säw - di - gim

3)

Taw üs - ki - de jyl - wa bi - len ba - ka - san

A - şy - klar - dyng jü - rek - le - rin ja - ga - san

Til - lä häj - kel aw kök - sin - ge ta - ka - san

El kaw - sy - ryp ku - şa - gy aş - kan säw - di - gim

Til - lä häj - kel aw kök - sin - ge ta - ka - san

1. Bag išinde kyzyl ej güldej dolanyp
Sallana mästana kelgen säwdigim
Änwar šašyng näzik aw belge šolasyp
Sallana mästana kelgen säwdigim
Änwar šašyng näzik aw belge šolasyp
Sallana mästana kelgen säwdigim

Taw üskide jylwa bilen bakasan
Ašyklardyng jürekerin jagasan
Tillä häjkel aw köksinge takasan
El kawsyryp kušagy aškan säwdigim
Tille häjkel aw köksinge takasan
El kawsyryp kušagy aškan säwdigim

2. Tang samaly jelpip-jelpip eskende
Kewil bantın ašyp ej kewil öskende
Än salysyp juwap aw bergil desem de
Bagyrlap här jakka bakkän säwdigim
Än salysyp juwap aw bergil desem de
Bagyrlap här jakka bakkän säwdigim

Äli tarkanywly ngej näzik myjanyng
Xoš bährim xoš kewlim istep bakkanda
Ziwaraj tur sensen mening kuškajym
Sallana mästana kelgen säwdigim
Ziwar aj tur sensen mening kuškajym
Sallana mästana kelgen säwdigim

Ah, ha, aw
Sallana mästana kelgen säwdigim
Sallana mästana kelgen säwdigim

1. A kertben vörös virágként pompázik
Érzelmekkel hevíltén jön a kedvesem
Fényes hajad kecesesen ér a derekadig
Érzelmekkel hevíltén jön a kedvesem
Fényes hajad kecesesen ér a derekadig
Érzelmekkel hevíltén jön a kedvesem

Hegy tetején ígésző tekintettel nézel
A kedvesed szívét lángra gyűjtöd
Arany nyakláncot teszel nyakadra
Kezedet kitarva megölelsz, kedvesem
Arany nyakláncot teszel nyakadra
Kezedet kitarva megölelsz, kedvesem

2. Hajnali szél mikor lágyan fujdogál
Szívemet kitarva szívem megtelik
Énekelek, kérlek adjál már választ
Büszkén ide-oda tekingető kedvesem
Énekelek, kérlek adjál már választ
Büszkén ide-oda tekingető kedvesem

Megfogott engem gyengéd alakod
A lelke és szívem ujjong, ha látlak
Ziwar, te vagy az én kis madaram
Érzelmekkel hevíltén jön a kedvesem
Ziwar, te vagy az én kis madaram
Érzelmekkel hevíltén jön a kedvesem

Ah, ha, au
Érzelmekkel hevíltén jön a kedvesem
Érzelmekkel hevíltén jön a kedvesem

2021. november 6.
Šomanaj
Übegisztán
Karakalpak Köztársaság, Šomanaj rajon
AG_SKD_20211106_0350

Xožanijazov Kuwanyšbaj, Ötenijaz-uwly
(a Kypšak törzs Kanžygaly nemzetiségéből),
sz. Xalqabat, Kegejli rajon, 1966.

b3 (5) b3

Új guzsalyam mellett

gy.: Kallós Zoltán

1965. VI. 17.

lej.: Paksa Katalin

Giusto, ♩ = cca 88

ə Új gu - zsa - lyam mel - lett

Fegy - ver rop - pa - ná - so, (v)

Po - gán viér - vel fes - tett

Ho - gyan vil - lám - lá - sa.

)
(644...)

Egy másik, Moldvában gyűjtött magyar népdal párhuzama egy karakalpak táncdal dallamában köszön vissza.

1 (1) 2
5 (5) 4

Altakloma tataklama

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Giusto

Al - tak - la - ma ta - tak - la - ma

Bi - rew ört - li dep jy - la - ma

Aš bo - la - man dep oj - la - ma

Ji - ger - li bol jas - tan ba - lam

Aš bo - la - man dep oj - la - ma

Ji - ger - li bol jas - tan ba - lam

Men - men bol - ma, pi - rim baj - daj

Xu - da - jym et - pe - sin on - daj

Sen - sen bo - lyp sen - seng son - daj

Sy - by - ra - bang jür - me, ba - lam

Sen - sen bo - lyp sen - seng son - daj

Sy - by - ra - bang jür - me, ba - lam

Altaklama tataklama
Birew örtli dep jylama
Aş bolaman dep ojlama
Jigerli bol jastan balam
Aş bolaman dep ojlama
Jigerli bol jastan balam

Altaklama tataklama
Ne sírj, ha valaki mérges
Ne félj, hogy éhes lesz
Fiatalon is legyél bátor
Ne félj, hogy éhes lesz
Fiatalon is legyél bátor

Men-men bolma, pirim bajdaj
Xudajym etpesin ondaj
Sen-sen bolyp senseng sondaj
Sybyrabang jürme, balam
Sen-sen bolyp senseng sondaj
Sybyrabang jürme, balam

Ne légy kevély, mint a gazdagok
Az isten óvjon meg attól
Legyél szerény, olyan legyél
Ne járjál sebbel-lobbal
Legyél szerény, olyan legyél
Ne járjál sebbel-lobbal

2022. március. 31.
Šimbaj
Übegisztán
Karakalpak Köztársaság, Šimbaj rajon
AG_SKD_20220331_0823

Nurumbetov Turdumurat, Nurumbet-uwly
(a Khytaj törzs Kazajakly nemzetségéből),
sz. Kókšekala awyl, Šimbaj rajon, 1950.

5 (5) 4

Kimenék a hegyre

gy.: Veres Sándor
1930. VIII.
lej.: Bartók Béla

Tempo giusto

Ki - me - nék a hegy - re
Bé - ne - zék az lüt - re*,
Ott va - gyon egy kis ház,
Ar - gye - lus a ne - ve.

Népzenekutatásunk külön fejezetekben tárgyalja a 16–17. század magyar népzenejét. Az ebben a dallamrétegben megjelenő zenei alakzatokat a kurucor és történelmi előzményeihez kapcsolódó kulturális folyamatok eredmé-

nyeként értelmezi. Karakalpakisztáni gyűjtéseink során az ebbe a dallamkörbe sorolt magyar népdalok párhuzamai is előkerültek.

2 (1) 5
8 (5) 5

Tangda salkyn űykka űomylgan güller

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Rubato

1. Tang-da sal-kyn űyk - ka űo-myl-gan gü - ler
Ku-jaű-tyng űy - gy - wyng a - sy-gyp kü - ter
Kök - lem-de kus - la - ryn sa - gy-nar kün - ler
Me-ning se - ni sa - gyng - ga - nym sy-jak-ly
Kök - lem-de kus - la - ryn sa - gy-nar kün - ler
Me-ning se - ni sa-gyng - ga - nym sy-jak-ly
Gül - den gü-lge u - űyp kong-gan gü - we - lek
Sä-wir - ding jang - by - ry öt - se se-be-lep
Japy - rak-ka ja - ny-nar bas - pa - na bol dep
Me-ning sa-gan ja - lyng - ga - nym sy-jak-ly
Japy - rak-ka ja - ny-nar bas - pa - na bol dep

Me-ning sa-gan ja-lyng - ga - nym sy-jak-ly

2. Ö-mir - de här kim - ning or - ny bar e - ken

Bi-rew stuj-me - gen - ge bi - rew zar ek - en

Bül-bül häm ar - na - jy gül tang - lar e - ken

Me-ning se - ni tang - la - ga - nym sy-jak-ly

Bül-bül häm ar - na - jy gül tang - lar e - ken

Me-ning se - ni tang - la - ga - nym sy-jak-ly

Kyz-ga-nyš kyj - naj - dy jü - rek - ti e - zip

Ü - šin - ši bir - ew - ding bar - ly-gyn se - zip

Maž-lüm - dej ke - ter - men üs - tirt - ti ge - zip

Kal - bim-de men u - šyn ej jaj jok sy-jak-ly

Maž-lüm - dej ke - ter - men üs - tirt - ti ge - zip

Kal - bim-de men u - šyn ej jaj jok sy - jak-ly

Me-ning se-ni sa - gyn - ga - nym sy - jak - ly

Kal - bim-de men u - šyn ej jaj jok sy - jak - ly

1. Tangda salkyn šykka šomylgan güller
Kujaštyng šygywyng asygypp küter
Köklemde kuslaryn sagynar künler
Mening seni sagyngganyam syjakly
Köklemde kuslaryn sagynar künler
Mening seni sagyngganyam syjakly

Gülden güolge ušyp konggan güwelek
Säwirding jangbyry ötse sebelep
Japyrakka janyar baspana bol dep
Mening sagan jalyngganyam syjakly
Japyrakka janyar baspana bol dep
Mening sagan jalyngganyam syjakly

2. Ömirde här kimning omy bar eken
Birew stüjmegege birew zar eken
Bülbül häm arnajy gül tanglar eken
Mening seni tanglaganyam syjakly
Bülbül häm arnajy gül tanglar eken
Mening seni tanglaganyam syjakly

Kyzganyš kyjnajdy jürekti ezip
Üšinši birewding barlygyn sezip
Mažlümdej ketermen üstirtti gezip
Kalbimde men ušyn ej jaj jok syjakly
Mažlümdej ketermen kyrlardy gezip
Kalbimde men ušyn ej jaj jok syjakly
Mening seni sagynganyam syjakly
Kalbimde men ušyn ej jaj jok syjakly

1. Hajnali hüs harmatban fűrdő virágok
A napfelkötét türelmetlenül várják
Tavas is várja a madarakat
Úgy ahogy én várlak tégedet
Tavas is várja a madarakat
Úgy ahogy én várlak tégedet

Virágról virágra röpdös a lepke
Áprilisi zivatar gyakran permetez
A levelektől kérnek menedéket
Ahogy én is hozzád fohászokodok
A levelektől kérnek menedéket
Ahogy én is hozzád fohászokodok

2. Az életben mindekinek helye van
Ha nem szeretik viszon, szomorkodik
Fülemüle is virágot választ magának
Ahogy én téged választottalak
Fülemüle is virágot választ magának
Ahogy én téged választottalak

4. Féltékenység marja az én szívemet
Érzem, hogy van egy harmadik
Mint az örtlüt madzsnün elkóborlok
Az én szívemben nincsen nyugalom
Mint az örtlüt madzsnün elkóborlok
Az én szívemben nincsen nyugalom

Az én szívemben nincsen nyugalom

2021. november 6.

Šomanaj

Übegisztán

Karakalpak Köztársaság, Šomanaj rajon

AG_SKD_20211106_0324

Awezmuratov Jumabaj, Telewmurat-uwly

(a Kongyrat törzsből),

sz. Dyjkanabat awyl, 1954.

Bazarov Towbanar, Jumabaj-uwly

(a Kongyrat törzs Jawyngyr ágának Šomak nemzetségéből),

sz. Šomanaj, 1972.

4 (1) 5
8 (5) 5

Esikting aldynda ösedi ak tal

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Giusto

1. E - si - gíng al - dyn - da ö - se - di ak tal,

Tal - ga ko - syk aj - typ ja - ny - na sa - mal

Sol ak tal - dy ek - ken su - lyw Aj - Ja - mal

Bir ä - diw - li syr bar köz ka - ra - syn - da

Sol ak tal - dy ek - ken su - lyw Aj - Ja - mal

Bir ä - diw - li syr bar köz ka - ra - syn - da

Ej, när - wan - när - wan bol - dy ak tal ša - ka - sy

Mis - li bir gül däs - ti ijar - dyng tul - ga - sy

Men - dej a - šyk baj e - ken a - dam ba - la - sy

Bir ä - diw - let syr bar köz ka - ra - syn - da

Men - dej a - šyk baj e - ken a - dam ba - la - sy

Bir ä - diw - let syr bar köz ka - ra - syn - da

2. Ajt - šy dost - lar me - ning so - ra - ga - nym - dy

Koj - maj köz as - ty - na ka - ra - ga - nym - dy

Bij - lep jü - re - gim - di al - dy ja - nym - dy

Bir ä - diw - li syr bar köz ka - ra - syn - da

Bij - lep jü - re - gim - di al - dy ja - nym - dy

Bir ä - diw - li syr bar köz ka - ra - syn - da

Ej, när - wan - när - wan bol - dy ak tal ša - ka - sy

Mís - li bir gül bak - ty jar - dyng syr - ga - sy

Men - dej a - šyk pa e - ken a - dam ba - la - sy

Bir ä - diw - li syr bar köz ka - ra - syng - da

Men - dej a - šyk pa e - ken a - dam ba - la - sy

Bir ä - diw - li syr bar köz ka - ra - syng - da

Bir ä - diw - li syr bar köz ka - ra - syng - da

Bir ä - diw - li syr bar köz ka - ra - syng - da

1. Esiging aldynda ösedi ak tal,
 Talga kosyk ajtyp janyna samal
 Sol ak taldy ekken sulyw Aj-Jamal
 Bir ädiwli syr bar köz karasynda
 Sol ak taldy ekken sulyw Aj-Jamal
 Bir ädiwli syr bar köz karasynda

Ej, närwan-närwan boldy ak tal šakasy
 Misli bir gül дәsti ijardыng tulgasy
 Mendej aşyk baj eken adam balasy
 Bir ädiwlet syr bar köz karasynda
 Mendej aşyk baj eken adam balasy
 Bir ädiwlet syr bar köz karasynda

2. Ajtşy dostlar mening soraganymdy
 Kojmaj köz astyna karaganymdy
 Bijlep жүregimdi aldy janymdy
 Bir ädiwlet syr bar köz karasynda
 Bijlep жүregimdi aldy janymdy
 Bir ädiwlet syr bar köz karasynda

Ej, närwan-närwan boldy ak tal šakasy
 Misli bir gül baktы jardyng syrgasy
 Mendej aşyk pa eken adam balasy
 Bir ädiwli syr bar köz karasynda
 Mendej aşyk pa eken adam balasy
 Bir ädiwli syr bar köz karasynda
 Bir ädiwli syr bar köz karasynda
 Bir ädiwli syr bar köz karasynda

1. Ajtód előtt nő egy fehér fűzfa
 A fűzfának énekelek, mint a szellő
 Azt a fűzfát ültette szép Aj-Dzsamal
 Valami réjtély van az ő szemében
 Fehér fűzfát ültett szép Aj-Dzsamal
 Valami réjtély van az ő szemében

Hej, magásra nyúlik fehér fűz koronája
 Csokor virág szerű kedvesem termete
 Nálam szerelmesebb egy ember sincs
 Valami réjtély van az ő szemében
 Nálam szerelmesebb egy ember sincs
 Valami réjtély van az ő szemében

2. Mondjátok meg barátaim, mit tegyek
 Folyvást csak az ő tekintetét lesem
 Szívemet és lelkemet rabul ejtette
 Valami réjtély van az ő szemében
 Szívemet és lelkemet rabul ejtette
 Valami réjtély van az ő szemében

Hej, magásra nyúlik fehér fűz koronája
 Csokor virág szerű kedvesem termete
 Nálam szerelmesebb egy ember sincs
 Valami réjtély van az ő szemében
 Nálam szerelmesebb egy ember sincs
 Valami réjtély van az ő szemében
 Valami réjtély van az ő szemében
 Valami réjtély van az ő szemében

2021. november 6.
 Šomanaj
 Übegisztán
 Karakalpak Köztársaság, Šomanaj rajon
 AG_SKD_20211106_0345

Awezmuratov Jumabaj, Telewmurat-uwly
 (a Kongyrat törzsből),
 sz. Dyjkanabat awyl, 1954.
 Bazarov Towbanar, Jumabaj-uwly
 (a Kongyrat törzs Jawyngyr ágának Šomak nemzetségéből),
 sz. Šomanaj, 1972.

Már a fenti dallampéldák is illusztrálják, hogy a karakalpak zenefolklorban a magyar népzene nek nem csak az „ótörök” történeti rétegeihez, hanem a későbbi keletkezésűnek tekintett dallamcsoportjaihoz is találunk párhuzamokat. A karakalpakok településterületén végzett terepmunkánk során viszont

a legnagyobb meglepetést számomra az okozta, amikor a magyar népzene „új stílusának” megfelelő, kupolás, nem egyszer visszatérő szerkezetű, vagy egy másik, e dallamcsoportra jellemző, AABA sorszerkezetű strófákba rendeződő dallam-alakzatok is előkerültek. Ezek az ismérvek azért is számítanak izgalmas jelenségeknek, mert népzene kutatóink egybehangzó véleménye szerint a magyar népzenei „új stílus” dallamvilága belső fejlődés útján jött létre, s jelenlétét csak a 19. század óta lehet kimutatni.²⁴ Az alábbi dallampéldák közé olyan karakalpak népdalok kottaképeit soroltam, amelyek rendelkeznek a magyar népdal „új stílusának” valamely jellemzőivel.

1 (1) \flat 3**Elpip esken kešting aj salkyn samaly**

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Giusto

El - pip es - ken keš - ting aj sal - kyn sa - ma - ly

Jyl - wa me - nen ter - bel - te - di gi - ja - ny

I - jar jo - lyn - da Aj - se - nem - ning ky - ja - ly

Kü - tip tur - man bir kel - seng - ši aj Ä - we - zim

I - jar jo - lyn - da Aj - se - nem - ning ky - ja - ly

Kü - tip tur - man bir kel - seng - ši aj Ä - we - zim

24 Lásd: Bartók 1924, XXXV–XLVI.; Vargyas 1981, 254–343; Paksa 1999, 197–217. A téma legújabb, négykötetes összefoglalását Bereczky János monográfiájában találjuk. Itt szintén a dallamréteg 19. században történt keletkezésének elméletével találkozhatunk Bereczky 2013 I, 10–15.

1. Elpip esken keštng aj salkyn samaly
 Jylwa menen terbeltedi gijany
 Ijar jolynda Ajsenemning kyjaly
 Kütüp turman bir kelsengši aj Āwezim
 Ijar jolynda Ajsenemning kyjaly
 Kütüp turman bir kelsengši aj Āwezim

2. Āwez desem kewlim tolyp tasady
 Bakšaj kalyp magan nama kosady
 Ākem kelse sagan ynkar kylady
 Ākem jokta bir kelsengši aj Āwezim
 Ākem kelse sagan ynkar kylady
 Ākem jokta bir kelsengši aj Āwezim

3. Ānekej kün batty asman šanglajdy
 Jundyz külip jymnglasyp ojnajdy
 Ijaryngyz ajsenem kolyň bulgajdy
 Awlagymda bir kelsengši ej Āwezim
 Ākem kelse sagan ynkar kylady
 Awlagymda bir kelsengši ej Āwezim
Az utolsó sor dallamára:
 Awlagymda bir kelsengši ej Āwezim

1. A házam előtt árnyékadó olajfűz
 A darabig nem marad velünk együtt
 Nem szomorkodj, hogy megöregedtünk
 Inkább egy kicsit énekelgessünk
 Nem szomorkodj, hogy megöregedtünk
 Inkább egy kicsit énekelgessünk

2. Avezre gondolva szívem ujjong
 A kertbe érve nekem dalt dalol
 Míg nincs itt atyám, gyere Avezom
 Ha apám megjön, eltílt téged
 Míg nincs itt atyám, gyere Avezom
 Ha apám megjön, eltílt téged

3. A nap lenyugodott, az ég sötétül
 A csillagok vidáman pislognak
 Kedvesed ajszenem kezével int
 A kertem végébe gyere avezim
 Ha apám megjön, eltílt téged
 A kertem végébe gyere Avezom
Az utolsó sor dallamára:
 A kertem végébe gyere Avezom

2022. november 5.
 Kongrat
 Übegisztán
 Karakalpak Köztársaság, Kongrat rajon
 AG_SKD_20221105a_0270

Baltabajeva Gülbahar, Törebaj-kyzy
 (a Kongrat törzs Ašamaj-Özbek nemzetiségéből),
 sz. Kongrat, 1961.

1 (1) 5

Jüring kyzlar suw bojyna barajyk

gy.: Agócs Gergely
 Somfai Kara Dávid
 lej.: Gelencsér Ágnes

Jü-ring kyz - lar suw bo - jy - na ba - ra - jyk
 Öt-ken ket - ken ke-me-ler - di kö - re - jik
 Jak-sy bol - sa ber-man tar - typ a - la - jyk
 Ja-man-la - ryn suwg(a) ij - te - rip sa - la - jyk
 Jak-sy bol - sa ber-man tar - typ a - la - jyk

Ja-man-la - ryn suwg(a)j - te - rip sa - la - jyk

Jüring kyzlar suw bojyna barajyk
Ötken ketken kemelderdi körejik
Jaksy bolsa ber-man tartyp alajyk
Jamanlaryn suwg(a) ijterip salajyk
Jaksy bolsa ber-man tartyp alajyk
Jamanlaryn suwg(a) ijterip salajyk

Gyertek lányok, menjünk a folyóhoz
Az arra járó-kelő hajókat nézzük
A szépeket a partra kihúzzuk
A rosszakat a folyóba lökjük
A szépeket a partra kihúzzuk
A rosszakat a folyóba lökjük

2023. március 25.
Kongrat – Könekala
Übegisztán
Karakalpak Köztársaság, Kongrat rajon
AG_SKD_20230325_0410

Turumbetova Saghida, Abdullah-kyzy
(a Mújten törzs Kengtanaw nemzetségéből),
sz. Kazakdarja, Mojnak rajon, 1952.

2 (1) 3
5 (5) 4

Kulak salyp esit mening arzymdy

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Giusto

Ku - lak sa - lyp e - sit me - ning ar - zym - dy

Kün - nen küng - ge be - ter bol - dym dār - ding - nen

Ne - ler šek - tim a - jy - ry - wlyk - tyng hi - ži - rin - de

Kan - lar jyg - lap ö - ter bol - dym dār - ding - nen

Ne - ler šek - tim a - jy - ry - wlyk - tyng hi - ži - rin - de

* Kān - lar jyg - lap ö - ter bol - dym dār - ding - nen

Ga - rij - plik - ten eš kim kel - mes kasy - ma
 Ka - ra - ma - dy köz - den ak - kan jasy - ma
 Ka - ra - ma - dy köz - den ak - kan jasy - ma
 Ä - žel das - ty - gy - ny ko - jyp basy - ma
 Kün - nen küng - ge be - ter bol - dym där - ding - nen
 Ä - žel das - ty - gy - ny ko - jyp basy - ma
 Kün - nen küng - ge be - ter bol - dym där - ding - nen
 var.) 1) 2) 3) 4)
 2. vsz. 2. vsz. 2. vsz. 2. vsz.

1. Kulak salyp esit mening arzymdy
 Künnen künge beter boldym därdingnen
 Neler šektim ajrywlyktyng hižirinde
 Kanlar jyglap öter boldym därdingnen
 Neler šektim ajrywlyktyng hižirinde
 Kanlar jyglap öter boldym därdingnen

Garijplikten eš kim kelmese kasy
 Karamady közden akkan jasy
 Karamady közden akkan ijašy
 Äzel dastygyny kojyp basy
 Künnen künge beter boldym därdingnen
 Äzel dastygyny kojyp basy
 Künnen künge beter boldym därdingnen

1. Figyelmesen hallgasd meg panasom
 Napról napra jobban szenvedek miattad
 Sokat szenvedek, mert elváltam tőled
 Véres könnyeket ejtek én miattad
 Sokat szenvedek, mert elváltam tőled
 Véres könnyeket ejtek én miattad

Szenvedésemben senki sem jön hozzám
 Senki sem veszi észre hulló könnyeim
 Senki sem veszi észre hulló könnyeim
 Halál párnáját sem teszi fejem ála
 Napról napra jobban szenvedek miattad
 Halál párnáját sem teszi fejem ála
 Napról napra jobban szenvedek miattad

A dallam hetedik sorától:

2. Garjplikten kul kojdylar atymdy
Heš kim bilmes mening hasly-zatymdy
Heš kim bilmes mening hasly-zatymdy
Sagan ajtpaj kimge ajtajym dertimdi
Künnen künge beter boldym därdingnen
Sagan ajtpaj kimge ajtajym dertimdi
Künnen künge beter boldym därdingnen

A dallam utolsó két sorára:

Därdingnen aw därdingnen aw därdingnen
Künnen künge beter boldym därdingnen

A dallam hetedik sorától:

2. Szenvedésemben szolgának neveztek
Senki sem ismeri igazi származásom
Senki sem ismeri igazi származásom
Kinek panaszkodjak, ha nem tenéked
Napról napra jobban szenvedek miattad
Te miattad hej, bizony te miattad hej

A dallam utolsó két sorára:

Napról napra jobban szenvedek miattad
Te miattad hej, bizony te miattad hej

2021. november 7.

Nöküsz

Übegisztán

Karakalpak Köztársaság, Nöküsz rajon

AG_SKD_20211107_0357

Sejtekov Älimbaj, Ajtbaj-uly
(a Kangly törzs Yrgakly nemzetségéből),
sz. Xalqabat (Ijšankala) Kegejli rajon, 1957.

* a második verszak dallam imen kezdődik

1 (5) 8

Karlygaš kara bola orylaj

gy.: Agócs Gergely
Somfai Kara Dávid
lej.: Gelencsér Ágnes

Rubato

Kar - ly - gaš ka - ra bo - la o - ry - laj,
Ka - na - ty ka - ra bo - lar
Ijar - ga ber - gen ke - wi - l aj
Aj - ryl - mas pä - le bo - lar

Karlygaš kara bola orylaj,
Kanaty kara bolar
Ijarga bergen kewil aj
Ajrylmas päle bolar

A fecske fekete madár orilaj
A szárnya is fekete
Ha kedvesednek adod szíved
Folyvást csak szenvedsz

2023. január 16.

Nöküsz – Majkolhoz

Übegisztán

Karakalpak Köztársaság, Nöküsz rajon

AG_20230116_0125

Jusupova Abadan, Ämet-kyzy
(az Aralbai törzsből),
sz. Turtkul, 1941.

I (5) 8

Mikor Bandi betyár lett

gy.: Deák Ferenc

1930. VIII.

lej.: Deutsch Jenő

Mi - ko - rə Ban - di bē-tyár lett,
 Pa-tyo-la - tə-ből ə ga-tyá - tə vett;
 Cif-ra szür - be, ga-tyá - ban,
 For-dult be a csá - rə-dá - ba.

1. 1554 a)

berény (Jász-Kun-Szolnok m.)

ész Károly

I (6) 3

A kert fenekibe egy körtefa alatt

gy.: Kallós Zoltán

1977. X. 15.

A kert fe - ne - ki - be egy kör - te - fa a - latt,
 Györ-gyi I - lo - ná - va sír - nak mind a ket - ten,
 Györ-gyi I - lo - ná - va sír - nak mind a ket - ten.

Lészped (Moldva)

Márton Ferencné Erzsi (58)

Márton Erzsi (17)

Gyűjtéseink jelen írásomban közreadott fragmentumai talán arra is rávilágítanak, hogy milyen összetett folyamatok vezettek ahhoz, hogy a karakalpak zenefolklórban a magyar népzenenek nem csak az egyes dallamcsoportjaival korreláló zenei alakzatokat találunk, hanem arra is, hogy az Amu-darja deltájának színes zenei öröksége a magyar népzene dallamrétegeinek sajátos mintázatát is magában hordozza.

IRODALOMJEGYZÉK

- Agócs 2016.** Agócs Gergely: Bijnöger hős éneke. *Magyar Művészet*, 3. (2016) 2. sz. 128–135.
- Agócs 2018.** Agócs Gergely: Népzenei gyűjtőmunka az észak-kaukázusi türk népek körében. In: *Néprajzi Hírek*, 47. (2018) 4. sz. 46–50.
- Agócs 2020.** Agócs Gergely: A Kaukázus szérűjében. Az észak-kaukázusi türk népek zenefolklórjának magyar őstörténeti vonatkozásairól. In: Neparáczi Endre (szerk.): *Magyar őstörténeti műhelybeszélgetés*. MKI, Budapest, 81–105.
- Agócs 2022.** Agócs Gergely: Magyar népzenei dallamtípusok változatai a no-gaj zenefolklórban. In: Hoppál Bulcsu – Szabados György (szerk.): *Mítosz és történelem II. Tanulmányok Hoppál Mihály 80. születésnapjára*. I. 369–416.
- Bartók 1924.** Bartók Béla: *A magyar népdal*. Rózsavölgyi, Budapest, 1924.
- Bereczky 2013.** Bereczky János: *A magyar népdal új stílusa*, I-IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013.
- Juhász 2011.** Juhász Zoltán: Low dimensional visualisation of folk music systems using the self organising cloud. In: Klapuri, Anssi – Leider, Colby (eds.): *Proceedings of the 12th International Society for Music Information Retrieval October 24–28, 2011, Miami, Florida (USA)*, 2011, 299–304.
- Juhász 2016.** Juhász Zoltán: *A népzene kultúrkörei. Népzenei kultúrák összefüggéseinek vizsgálata öntanuló rendszerekkel*. Magyar Kultúra Kiadó, Budapest, 2016.
- Juhász–Sipos 2010.** Juhász Zoltán – Sipos János: A comparative analysis of Eurasian folksong corpora, using self organising maps. *Journal of Interdisciplinary Music Studies*, 4 (2010), 1. sz. 1–16. doi: 10.4407/jims.2009.11.05.
- Kodály 1937.** Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1937.
- Kodály 2003.** Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. A példatárát szerkesztette Vargyas Lajos. Tizenötödik kiadás. Editio Musica, Budapest, 2003.

- Курбанов 2007.** Курбанов К.: Исторические традиции искусства каракалпакских жырау. Материалы международной научно-практической конференции „Традиционная музыка тюркских народов: настоящее и будущее” 21-22 сентября 2006 года. Ташкент, 2007.
- Максетов 1983.** Максетов, К.: Каракалпакские жырау и бахси. Нукус, 1983.
- Нурмухамедов 1986.** Нурмухамедов, М. К. (szerk.): История Каракалпакской АССР. С древнейших времен до наших дней. Ташкент, 1986.
- Нурмухамедов–Жданко–Камалов 1971.** Нурмухамедов, М. К. – Жданко, Т. А. – Камалов, С. К.: Каракалпаки. Ташкент, 1971.
- Paksa 1999.** Paksa Katalin: *Magyar népzene-történet.* Balassi Kiadó, Budapest, 1999.
- Sipos 2012.** Sipos János: *A régi magyar népzene nyomában. A kaukázusi karacsájok népzeneje.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012.
- Sipos 2022.** Sipos János: *A magyar népzene keleti kapcsolatai.* Balassi Kiadó, Budapest, 2022.
- Szomjas-Schiffert 1976.** Szomjas-Schiffert György: A finnugor zene vitája. I-II, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- Vargyas 1981.** Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje.* Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1981.
- Vikár 1984.** Vikár László (gyűjtötte és közreadja): *Folk Music of Finno-Ugrian & Turkic peoples. Finnugor és török népek zenéje.* MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1984.
- Vikár–Bereczki 1971.** Vikár László – Bereczki Gábor: *Cheremis folksongs.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.
- Vikár–Bereczki 1979.** Vikár László – Bereczki Gábor: *Chuvash Folksongs.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Vikár–Bereczki 1986.** Vikár László – Bereczki Gábor: *Volga-Káma-Bjelaja vidéki finnugor és török népzene-gyűjtés 1958-1979.* MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1986.

Vikár–Bereczki 1989. Vikár László – Bereczki Gábor: *Votyak folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

Vikár–Bereczki 1993. Vikár László – Bereczki Gábor: *A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1993.

Vikár–Bereczki 1999. Vikár László – Bereczki Gábor: *Tatar folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.